

РОЗДІЛ VII

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

УДК 378.011.3

Барчій Магдалина Степанівна,
старший викладач,
Мукачівський державний університет

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

Проаналізовано підходи до розуміння психологічної культури вчителя, розкрито суть поняття «психологічна культура вчителя». Розкрито значення психологічної культури у педагогічній діяльності як фактора підвищення ефективності психолого-педагогічної діяльності. Розглянуто компоненти психологічної культури: комунікативний, мотиваційний, характерологічний, рефлексивний, досвідний, інтелектуальний, психофізіологічний та проаналізовано їх зміст. Запропоновано організаційно-методичні та психологічні умови формування психологічної культури майбутнього педагога в процесі вузівської підготовки

Ключові слова: психологічна культура, педагог, психологічна компетентність, психологічна грамотність, особистісний розвиток, формування психологічної культури.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується значними трансформаціями в соціально-економічній, політичній та освітній сферах. Це зумовило переосмислення вимог до професіоналізму й компетентності фахівців, особливо рівня їхньої психологічної підготовки. Особливого значення набуває оптимізація психологічної підготовки педагогічних працівників, покликаних створювати сприятливі умови для навчання, виховання, розвитку особистості майбутніх поколінь. Психологічна культура та компетентність вчителя початкової школи визначають його здатність оволодівати професійними цінностями та психологічним інструментарієм вивчення і розвитку індивідуальності молодшого школяра.

Недостатній рівень розвитку психологічної культури вчителя початкової школи негативно позначається на ефективності навчально-виховного процесу. Становлення психологічної культури вчителів початкової школи дозволить значно підвищити рівень їх психологічної підготовки, що сприятиме ефективності навчально-виховної роботи з молодшими школярами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні й зарубіжні психологи та педагоги у своїх роботах аналізують значущі аспекти психологічної підготовки особистості до професійної діяльності в межах різних теоретичних підходів: діяльнісний (П. Я. Гальперин, О. В. Запорожець, П. І. Зінченко, О. М. Леонт'єв, О. Р. Лурія, С. Л. Рубінштейн та ін.); суб'єктний (К. О. Абульханова-Славська, О. І. Бондарчук, А. В. Брушлинський, С. Л. Рубінштейн, В. А. Семиченко та ін.); технологічний (Л. М. Карамушка та ін.); акмеологічний (Б. Г. Анан'єв, О. С. Анісімов, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, А. А. Реан й ін.); компетентнісний (В. Г. Гордієнко, Дж. Равен, А. В. Хуторської та ін.).

Загалом психологічну підготовку трактують як комплексну психологічну освіту, що ґрунтується на використанні наукових досягнень психології, реалізації її засобів і методів для підвищення рівня психологічних знань, вмінь і навичок фахівців, виявлення й розвитку особистісних властивостей, здібностей і позитивної

мотивації до професійної діяльності тощо. Психологічна готовність до педагогічної діяльності є результатом психологічної підготовки і формується через ряд етапів (психологічна грамотність, психологічна компетентність, психологічна культура). Психологічна грамотність учителя являє собою оволодіння психологічними знаннями (фактами, уявленнями, поняттями, символами, правилами й нормативами у сфері ділового й педагогічного спілкування, поведінки, психічної діяльності тощо), передбачає оволодіння системою знаків і їхніх значень, психологічно обґрунтованими способами професійної діяльності, способами психологічного пізнання. Психологічна компетентність формується на основі психологічної грамотності і являє собою сукупність психологічних знань, умінь, навичок щодо здійснення професійної діяльності й професійно важливих особистісних якостей. Психологічна культура вчителя формується на основі психологічної компетентності, являючи собою цілісний комплекс психологічних знань, умінь, навичок і особистісних властивостей (цілеспрямованість, упевненість, ініціативність, комунікабельність, товарицькість, емоційна зрілість, інтернальність, відповідальність тощо), що ґрунтуються на цінностях самоактуалізації, забезпечуючи ефективне здійснення педагогічної діяльності.

На думку дослідників, професійно-психологічна культура особистості визначається сукупністю об'єктивних та суб'єктивних критеріїв, із яких системоформуючим виступає ціннісне відношення до іншої людини («друго-домінантність»). Це засіб звернення до людини, розуміння її внутрішнього «діалогу», включення та участь в ньому, що потребує певних схем мислення та комунікативних навичок [3].

У своєму дослідженні В. В. Рибалка зазначив, що в ієрархічному плані психологічна культура включає і підпорядковує всі види засвоєння психологічного знання, що може бути представлено у наступній схемі.

Психологічна поінформованість - психологічна обізнаність - психологічна освіченість - психологічна компетентність - психологічна майстерність -

психологічне мистецтво - психологічна культура [1].

Психологічна культура педагога передбачає високий рівень професійних знань, а найважливішими складовими психологічної культури є культура мислення, спілкування та саморегуляція.

Оволодіння професійною майстерністю може прийти тільки шляхом глибокого, всебічного оволодіння багатством знань про людину, про дитину з галузі психології, філософії, педагогіки, соціології, методик викладання різних предметів навчання. Висока педагогічна культура дає учителю можливість компетентного вибору ефективних форм, методів, засобів навчання і виховання, що покладені в основу оптимізації навчально-виховного процесу. Важливе значення в психологічній культурі особистості вчителя відводиться педагогічним здібностям і особистісним якостям педагога, які здатні забезпечити досягнення високих результатів у навчально-виховній діяльності, в стосунках та спілкуванні з дітьми. Сучасні дослідження І.Я.Зязона, О.В.Проскури, В.А.Семиченко, В.В.Рибалки, Г.О.Балла, Е.О.Помиткіна та ін. дозволяють визначити поняття психологічної культури, як цілісне, системне утворення у структурі особистості, яке є невід'ємним від особистісного і професійного розвитку. Поняття психологічної культури визначається, як центральна складова загальної культури особистості – це цілісна, імперативна її властивість, що базується на усвідомленні особистістю своєї цінності у суспільстві та у власній самооцінці, яка розвивається в процесі пізнання, засвоєння, зберігання, володіння, творення і використання нею психологічних знань, умінь, навичок, що мають пріоритетне значення в ієрархії усіх існуючих культурних і природних, духовних і матеріальних цінностей.

Мета статті – проаналізувати структурні компоненти психологічної культури педагога.

Результати дослідження. За сучасним поняттям психологічна культура вчителя - це якісно-професійна характеристика його особистості, в основі якої знаходиться система усвідомлених спеціальних психологічних цінностей, що творчо використовуються та примножуються в процесі професійної діяльності.

Психологічна культура кожного вчителя визначається системою професійно-психологічних цінностей, яка відповідає його кваліфікації.

Центральними складовими психологічної культури вчителя є цінність праці та цінність особистості, яка працює. Психологічна культура вчителя має свою структуру. Її зміст полягає в тому, що психолого-педагогічна взаємодія особистості вчителя і особистості учня відбувається через наступні компоненти психологічної культури: комунікативний, мотиваційний, характерологічний, рефлексивний, досвідний, інтелектуальний, психофізіологічний. У вчителя кожен з цих компонентів має бути сформований, вихований і розвинений у вигляді відповідних цінностей, усвідомлений, а також творчо використовуватись та примножуватись у професійній діяльності.

Зміст компонентів психологічної культури особистості вчителя є наступним:

1) комунікативний: визнання професійного спілкування як цінності; усвідомлення наявного і потрібного рівня розвитку комунікативних здібностей; створення ефективних моделей спілкування; творча взаємодія;

2) мотиваційний: інтерес до професії вчителя, цінування праці педагога, відданість гуманістичним ідеалам, любов до праці, дітей; самоаналіз своїх мотивів навчально-професійної діяльності; творчі мотиви трудової, технічної, психолого-педагогічної діяльності;

3) характерологічний: цінування таких рис характеру як наполегливість, акуратність, дисциплінованість, емоційна врівноваженість; осмислення своїх найцінніших рис характеру як важливих факторів ефективної навчально-професійної діяльності; створення нових ефективних характерологічних програм поведінки та діяльності;

4) рефлексивний: усвідомлення особистості та її внутрішнього світу як найвищої цінності; усвідомлення образу професії вчителя, розвинений самоаналіз; створення індивідуальних технік самоусвідомлення;

5) досвідний: визнання психологічних знань, умінь, навичок, якостей своєї особистості та учня як вищих цінностей; усвідомлення свого рівня професійної компетентності; психологічна мудрість вчинків, поведінки у професійній діяльності; індивідуальний професійно-психологічний світогляд;

6) інтелектуальний: цінування інтелектуальних здібностей і властивостей, повага до інтелектуальної праці; усвідомлення наявного і потрібного рівнів розвитку інтелекту та мислення; творче використання інтелекту, мислення у професійній діяльності та особистісному розвитку;

7) психофізіологічний: усвідомлення значення психофізіологічних особливостей у своїй діяльності й діяльності учнів; усвідомлення особливостей свого типу вищої нервової діяльності й темпераменту; гнучкий індивідуальний стиль діяльності, відповідний своєму типу темпераменту.

Необхідно розрізнати елементарну, базову і високу психологічну культуру вчителів. Про елементарну психологічну культуру вчителя свідчать низькі показники розвитку більшості її компонентів. При цьому, можливі такі два варіанти: 1) низький рівень розвитку усіх компонентів, що свідчить про доволі стійку елементарну психологічну культуру; 2) низький рівень п'яти - шести компонентів і середній або високий рівень одного - двох компонентів, що вказує на дисгармонію розвитку психологічної культури.

Базову психологічну культуру вчителів характеризують середні рівні розвитку більшості її компонентів. Можливі також варіанти стійкої базової психологічної культури і певного ступеня дисгармонії її розвитку.

Висока психологічна культура характеризується високим рівнем розвитку більшості її компонентів у вчителів. Можливе допущення середніх рівнів декількох компонентів, але за умови, що це компенсується розвитком інших професійних якостей та здібностей.

Становлення психологічної культури педагога - складний і довготривалий процес, який потребує

великих зусиль з боку самого вчителя, так як психологічна культура є не одиничним утворенням, а комплексною структурою, яка пронизує всі рівні та сторони особистості, зачіпає всі сфери життя і є необхідною передумовою для ефективного і досконалого виконання професійних обов'язків.

Психологічна підготовка фахівців до професійної діяльності являє собою комплексну психологічну освіту, що ґрунтується на використанні наукових досягнень психології, реалізації її засобів і методів для підвищення рівня психологічних знань, умінь і навичок фахівців, виявлення й розвитку особистісних властивостей, здібностей і позитивної мотивації до даної діяльності тощо. Результатом психологічної підготовки є психологічна готовність до професійної діяльності, що формується через ряд етапів (психологічна грамотність, психологічна компетентність, психологічна культура).

Організаційно-методичні і психологічні умови сприяння розвитку психологічної готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в системі вузівської педагогічної освіти: 1) організація спеціального, науково обґрунтованого психологічного навчання, що передбачає оволодіння ґрунтовними психологічними знаннями, вміннями й навичками, сприяння розвитку на цій основі психологічної грамотності, компетентності й культури; 2) формування позитивної мотивації до розвитку психологічної готовності на етапі вузівської підготовки; 3) створення сприятливої атмосфери в процесі активного психологічного навчання, організація ефективної взаємодії учасників психологічної підготовки й

засвоєння ними форм, методів і прийомів ефективного професійного спілкування; 4) активне впровадження рефлексивних процедур в організацію навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечує навчання студентів прийомів самоконтролю, саморегуляції, самооцінювання, самоаналізу тощо; 5) формування навичок саморегуляції, навичок ефективної комунікації за допомогою таких психологічних технологій як соціально-психологічний тренінг, тренінг особистісного зростання, імітаційні та рольові ігри, індивідуальне та групове консультування, психокорекція негативних психічних станів та властивостей [3,6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Становлення психологічної культури відбувається через формування її компонентів. Так, формування когнітивного компоненту здійснюється через поглиблення і узагальнення системи психологічних знань. Рефлексивно-перцептивний компонент формується через розвиток психологічної проникливості, спостережливості, умінь соціальної перцепції та розвиток професійного самопізнання педагогів. Комунікативний компонент психологічної культури розвивається через оволодіння культурою мови, комунікативними вміннями. Розвиток ціннісно-змістових утворень особистості педагога відбувається на основі самоосвіти і самовиховання, актуалізації загальнолюдських і професійно-педагогічних цінностей. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці системи методів розвитку психологічної культури майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Видра О. Г. Розвиток психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання / О.Г. Видра // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – №1. – С. 108 – 115.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.. – 2-ге вид. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.
3. Кажарська О. М. Теоретична модель основних компонентів психологічної підготовки молодого вчителя в системі післядипломної освіти / О. М. Кажарська // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка. – Т. X, Ч. 3. – К., 2008. – С. 193–203.
4. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: Навч. посіб. / Г.М. Мешко. – К.: Академвидав, 2010. – 200с.
5. Радченко А. Є. Професійна компетентність вчителя / А. Є. Радченко. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 126с.
6. Созонюк О. С. Детермінанти розвитку психологічної культури вчителя початкової школи: Автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.С. Созонюк; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. — Рівне, 2002. — 20 с.

Проанализированы подходы к пониманию психологической культуры учителя, раскрыта суть понятия «психологическая культура учителя». Раскрыто значение психологической культуры в педагогической деятельности как фактора повышения эффективности психолого-педагогической деятельности. Рассмотрены компоненты психологической культуры: коммуникативный, мотивационный, характерологический, рефлексивный, опытный, интеллектуальный, психофизиологический, проанализировано их содержание. Предложены организационно-методические и психологические условия формирования психологической культуры будущего педагога в процессе вузовской подготовки

Ключевые слова: психологическая культура, педагог, психологическая компетентность, психологическая грамотность, личностное развитие, формирование психологической культуры

The article discusses the formation of psychological culture of future teachers in the process of primary professionalization. The approaches to the understanding of the psychological culture of a teacher are analyzed, the essence of the concept of "psychological culture of teachers" is disclosed, the basis of which is the system of conscious special psychological values that are creatively used and multiplied in the process of professional activity. Psychological culture of the teacher requires a high level of professional knowledge, therefore the most important components of psychological

culture is the culture of thinking, communication and self-regulation.

The significance of psychological culture in pedagogical activity as a factor of increasing the efficiency of psychological and pedagogical activity is disclosed. The following components of psychological culture are analyzed: communication, motivation, characterological, reflective, empirical, intellectual, psychophysiological. Each of these components must be formed, trained and developed in teacher in the form of appropriate values and creatively used and multiplied in professional activities. The following organizational-methodological and psychological conditions of formation of psychological culture of the future teacher in the process of high school preparation are proposed: organization of specific, scientifically proven psychological training, formation of positive motivation to the development of psychological culture, active introduction of reflective procedures in the organization of teaching and learning activities, formation the skills of self-regulation by means of socio-psychological training, personal development training, simulation, role and business games. Formation of psychological culture of a teacher is a long process that occurs through the formation of its components and requires considerable efforts from the future teachers.

Key words: *psychological culture, teacher, psychological competence, psychological literacy, personal development, the formation of psychological culture*

УДК 159.942.2:316.485.6

Березовська Лариса Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Конц Тімеа Степанівна
магістрант, Мукачівський державний університет.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ

У статті розглядається психологічна готовність студентів до розв'язання професійних конфліктів. Розкрито психологічну готовність як на особистісному (передбачає вивчення готовності як комплексу інтегрованих, але різнорідних властивостей, що розрізняються за місцем і функціями в регуляції діяльності), так і на функціональному (виявлення процесуальних якостей, безпосередньо значимих для діяльності) рівнях. Представлено структуру готовності особистості до розв'язання конфліктів, що складається із мотиваційного, когнітивного, операційного, емоційного та комунікативного компонентів. Проаналізовано дані структурні складові.

Ключові слова: *психологічна готовність, компонент, студенти, розв'язання, конфлікт.*

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти України ставить нагальні питання про підвищення рівня знань і вмінь майбутніх фахівців різного спрямування. Найважливішим завданням сучасної вищої школи є підготовка компетентного, гнучкого, конкурентоспроможного фахівця, що цілком є здатним досягати поставлених цілей у професійній діяльності в умовах мінливості, підвищеної конфліктності сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками з'явився ряд робіт, в яких вивчалися питання готовності особистості до їх розв'язання у професійній діяльності. Зокрема, значний теоретичний і практичний досвід роботи з конфліктами накопичено вітчизняними та зарубіжними дослідниками (Анцупов А., Блонський П., Виготський Д., Карнегі Д., Корнеліус Х., Маслоу А., Морено Я., Петровська Л., Роджерс К., Скотт Д., Фішер Р., Фрейд З., Хасан Б., Шипілов А. Юнг К., Юрі Л. та ін.). Зазначена проблема знайшла висвітлення у таких аспектах: формування готовності майбутнього фахівця до розв'язання професійних конфліктів (Дринка З., Смельянов С., Підбуцька Н., Самсонова Н. та ін.); конфліктологічної готовності курсантів (Козяр М., Чистяков С. та ін.); готовності управлінців до розв'язання конфліктів (Бондарчук О., Дзюба Т., Карамушка Л., Коломінський Н. та ін.); готовності майбутніх дільничних інспекторів міліції до розв'язання конфліктних ситуацій під час навчання у ВНЗ МВС України (Лазарева В.);

конфліктологічної культури фахівця (Самсонова Н.); готовності вчителя до вирішення конфліктних ситуацій у педагогічному процесі (Болтунова Г.); дидактичні умови підготовки студентів до вирішення професійних конфліктологічних завдань (Дринка З.); психолого-педагогічні умови готовності військових фахівців до вирішення конфліктних ситуацій (Устинов І.).

Мета статті – розглянути теоретичні підходи до психологічної готовності у студентів до розв'язання професійних конфліктів.

Результати дослідження. Проблема готовності до різних видів діяльності стала досліджуваною з кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст. Різні тлумачення науковцями поняття «готовність» обумовлювалося як специфікою структури діяльності, яка вивчалася у конкретному випадку, так і розбіжністю теоретичних підходів психологів та педагогів до досліджуваної проблематики. Рядом авторів готовність до діяльності розглядалася на особистісному рівні, іншими – на функціональному.

Важливими та цікавими видаються нам ідеї науковців, які досліджують готовність студентів до певного виду діяльності, зокрема готовність студентів до попередження конфліктів у професійній діяльності.

Варлакова Є. готовність до розв'язання міжособистісних конфліктів трактує як стійку систему професійно важливих якостей особистості, її досвід, знання, навички, вміння, що є необхідними як для конструктивного розв'язання міжособистісних конфлік-